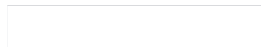

The Athens Review

Αθηναϊκή Επιθεώρηση του Βιβλίου *of books*

- [Αρχική](#)
- [Τεύχη ανά έτος](#)
- [Άρθρα ανά τεύχος](#)
- [Παραμβάσεις](#)
- [Συνδρομές](#)
- [Ταυτότητα](#)
- [ARB Εκδόσεις](#)
- [Επικοινωνία](#)

Τα κριτικά δοκίμια του Άρη Μπερλή

28/01/2018 [τεύχος87](#), [Ειδήσεις](#), [Παραμβάσεις](#)

Από τον ΣΠΥΡΟ Α. ΜΟΣΧΟΝΑ

Άρης Μπερλής (1944-2018)

Άρης Μπερλής, *Κριτικά δοκίμια II*, Ύψιλον, Αθήνα 2017, σελ. 270

Άρης Μπερλής, *Κριτικά δοκίμια*, Ύψιλον, Αθήνα 2001, σελ. 158

$\sum$ τον πρώτο τόμο δοκιμίων του Άρη Μπερλή είναι συγκεντρωμένα τα κείμενα της περιόδου από το 1988 (χοντρικά, ό,τι άξιζε να περισωθεί πριν το 1990) μέχρι το 2000. Ο δεύτερος τόμος περιλαμβάνει κείμενα δημοσιευμένα από το 2000 μέχρι το 2017. $23+31=54$ κείμενα.[\[1\]](#)

Πρώτη παρατήρηση: δεν είναι πολλά. Ενάμιση κείμενο το χρόνο, οχτώ σελίδες ανά κείμενο.

Δεύτερη παρατήρηση: είναι όλα κείμενα της ωριμότητας, γραμμένα από την ηλικία των σαράντα πέντε – πενήντα και εξής.[\[2\]](#)

Τι είδους δοκίμια περιλαμβάνουν οι δύο αυτοί τόμοι; Critical essays. Στόχος των κριτικών δοκιμίων δεν είναι να εκφράσουν εντυπώσεις, αλλά ν' αποτιμήσουν, να σταθμίσουν, να κρίνουν, να συγκρίνουν τα λογοτεχνικά έργα, με επιχειρήματα, με φιλολογικά και ιστορικά τεκμήρια· να ελέγξουν τις φιλολογικές προκαταλήψεις (όσο μπορούν να είναι απαλλαγμένα απ' αυτές)· να «κανονίσουν» τη λογοτεχνική παραγωγή μιας περιόδου, διακρίνοντας το μείζον από το έλασσον· και –γιατί όχι;– να παρωθήσουν όσα συμβαίνουν στους κύκλους λογοτεχνών και κριτικών – ας μην τα παίρνουμε όλα πολύ στα

σοβαρά. Τα δοκίμια του Μπερλή ανήκουν στην αγγλική παράδοση του literary criticism. Σ' αυτήν έχει εντυφώσει. Αν μια γραμμή ενώνει τον Σάμιουελ Τζόνσον με τον Τ.Σ. Έλιοτ,^[3] τα δοκίμια του Μπερλή τοποθετούνται σε σημεία αυτής της τεθλασμένης. Διαβάζοντάς τα, έχει κανείς την εντύπωση ότι they are written in Greek, but they were thought in English.^[4]

Αφιέρωμα στον ΑΡΗ ΜΠΕΡΛΗ

Athens Review of Books, τεύχος 87, Σεπτέμβριος 2017:

- **M.Z. Κοπιδάκης**, Το μυριόφυλλον της λογιοσύνης
- **Αθηνά Δημητριάδου**, Μπερλής αυτοβιογραφούμενος
- **Σπύρος Α. Μοσχονάς**, Τα κριτικά δοκίμια του Άρη Μπερλή

Αρκετά από τα δοκίμια του Μπερλή είναι *περιστασιακά* (occasional), είναι κείμενα με αφορμή. Αφορμές είναι η ομιλία σ' ένα συνέδριο, η έκδοση ενός βιβλίου, η προβολή μιας ταινίας. Αφορμή για το «Η άλλη δικαιοσύνη της λογοτεχνίας» (II, 255-258) είναι η βύθιση του Σάμινα. Το δοκίμιό του για την «οξύστομη ποίηση του Καρυωτάκη» έχει τίτλο «Με αφορμή τα 100 χρόνια από τη βύθιση του Τιτανικού» (II, 55-66).

Όντας περιστασιακά, τα κείμενα είναι επίσης *συνδυαστικά*: ρίχνουν σ' ένα στοιχείο της επικαιρότητας το φως της φιλολογικής γνώσης· για παράδειγμα, ο Μπερλής βλέπει μια ταινία Τζέιμς-Μποντ με τα μάτια του ειδικού στην κατασκοπευτική λογοτεχνία, την οποία, προφανώς, έχει καταβροχθίσει· με αφορμή το *Skyfall*, επισκοπεί ολόκληρο αυτό το πεδίο της λογοτεχνίας (II, 156-167). Περισσότερο να σημειώσω, ότι η συνδυαστική αυτή προσέγγιση προϋποθέτει όχι μόνο γνώση αλλά και καλά αντανακλαστικά.^[5]

Είναι επίσης κείμενα *παιδαγωγικά*: ιδίως αυτά που αναλαμβάνουν να εξηγήσουν τη δομή ενός ποιήματος, την πλοκή ενός μυθιστορήματος, την εξέλιξη ενός λογοτεχνικού ρεύματος. Σκοπός τους είναι η διαπαιδαγώγηση. Πολλά κείμενα πλαισιώνουν ως πρόλογοι ή επίμετρα τις μεταφράσεις του ίδιου ή άλλων. Είναι κείμενα δίπλα στα κείμενα. Αλίμονο αν τέτοια συνοδευτικά κείμενα δεν ήταν σεμνά. Ο Μπερλής συστήνει τη λογοτεχνία που γνωρίζει, αγαπά και έχει μεταφράσει· τη συστήνει με απλά λόγια, χωρίς ακαδημαϊκές φιοριτούρες, χωρίς να κρύβει τις προτιμήσεις του. Έχει ενδιαφέρον πώς στα δοκίμιά του αυτά χειρίζεται τα παραθέματα από λογοτεχνικά έργα. Στην ακαδημαϊκή πρακτική, ένα παράθεμα ακολουθείται συνήθως από κάποιο είδος ανάλυσης λόγου, στην καλύτερη περίπτωση: μια παράφραση, στη χειρότερη: μιαν υπερερμηνεία. Ποτέ στον Μπερλή· στα δικά του κείμενα τα παραθέματα μιλάνε μόνα τους.

Υπάρχουν στις δύο αυτές συλλογές και κείμενα *παρεμβατικά*. Δεν σχολιάζουν απλώς, αλλά θέλουν να «κανονίσουν» τη φιλολογική συγχρονία, διαταράσσοντας τον ιστό των αντιλήψεων που συγκροτούνται σε μια χρονική περίοδο (γι' αυτό άλλωστε οι δύο τόμοι συγκροτούν συλλογές και με τη χρονολογική έννοια). Ως γνωστόν, ένα από τα ζητήματα που επιχείρησε να διευθετήσει ο Μπερλής είναι αυτό του ελεύθερου σε αντίθεση με τον έμμετρο στίχο, με αφορμή την ομάδα ποιητών που γράφουν τα τελευταία χρόνια σε παραδοσιακές ποιητικές φόρμες. Αλλά η παρεμβατική ορμή φαίνεται να

εγκαταλείπει τον όψιμο Μπερλή. Από τα πέντε-έξι κείμενα γι' αυτό το θέμα στην πρώτη συλλογή, έχουμε ένα μόνο στη δεύτερη – έναν απόηχο (II, 118-125). Και το αφοριστικό «Γιατί δεν γράφω ποίηση» (II, 212-216).

Τέλος, μια ξεχωριστή κατηγορία κειμένων είναι τα *αφιερωματικά*: κείμενα για το έργο άλλων. Δεν πρόκειται για «βιβλιογραφικά δοκίμια», με την αυστηρή έννοια του όρου, αλλά για προσωπογραφίες: του Καραγάτση (στον πρώτο τόμο), της Καίης Τσιτσέλη, του Γιώργου Χειμωνά, του Καζαντζάκη, του Γουίλφρεντ Θέσιγκερ, του Ταγκόρ, του Σαιντ-Εξυπερύ (στον δεύτερο). Ξεχωρίζει, κατά τη γνώμη μου, η προσωπογραφία της Αλεξάνδρας Παπαθανασοπούλου (II, 137-143), γιατί είναι γραμμένη με τη γενναιοδωρία που αρμόζει σε αγαπημένους νεκρούς: στο δοκίμιο αυτό ο Μπερλής ταυτοχρόνως διατυπώνει τις απόψεις του για τη μετάφραση και τις αποδίδει στην Αλεξάνδρα.

Υπάρχουν θέματα που επανέρχονται στα δοκίμια; Ναι, αρκετά.

Πρώτο, εντέλει, το μέγα θέμα της ποίησης. Και δεν εννοεί ως ποίηση ο Μπερλής ένα σύνολο από φόρμες ή ένα είδος ή γένος. Εννοεί την «ποιητική λειτουργία» (για να θυμηθούμε τον Ρόμαν Γιάκομπσον) που εμποτίζει κάθε άλλη χρήση της γλώσσας και που ίσως είναι ανώτερη *εκτός* ποίησης:

Τα δοκίμια αυτά, ακόμη και όταν δεν ασχολούνται με ποιητικά έργα, αναζητούν το ποιητικό στοιχείο σε άλλα είδη λόγου, όπως η πεζογραφία, η αυτοβιογραφία, το ταξιδιωτικό, το δοκίμιο, όπου τα τελευταία χρόνια ολοένα και περισσότερο η ποίηση [...] αναζητεί ασφαλές καταφύγιο (II, οπισθόφυλλο).

Μεγάλος ποιητής, για τον Μπερλή, δεν είναι αυτός που κάνει παράδοξους συνδυασμούς λέξεων και νοημάτων, είναι ο Τσάντλερ όταν περιγράφει το πρώτο ποτό της βραδιάς σ' ένα ήσυχο μπαρ που μόλις έχει ανοίξει.^[6]

Δεύτερο «μεγαθέμα», η «καλή λογοτεχνία» (και χρησιμοποιώ αυτόν τον χαρακτηρισμό ελλείψει καλύτερου). Μπορεί, όπως λέει σε μια συνέντευξή του, να τον «κέρδισε ο μοντερνισμός: Βιρτζίνια Γουλφ, Τζέιμς Τζόις, Γουίλλιαμ Φώκνερ, Φραντς Κάφκα, Σάμιουελ Μπέκετ»,^[7] αλλά για τον Μπερλή η «καλή λογοτεχνία» δεν περιορίζεται στους λογοτέχνες ενός κινήματος, δεν περιορίζεται καν στους λογοτέχνες. Καλή λογοτεχνία γράφει ο Ουόλτερ Πέιτερ.^[8]

Τρίτο, το θέμα του φύλου στη λογοτεχνία. Ο Μπερλής έχει μεταφράσει Έμιλυ Μπροντέ, Βιρτζίνια Γουλφ,^[9] Τζαν Μόρις.^[10] Έχει επηρεαστεί από αυτές τις συγγραφείς. Παραθέτει τη διαφυλική Τζαν Μόρις, η οποία φαίνεται να εκφράζει και το δικό το ιδανικό:

«το ιδανικό πρότυπο στο οποίο μπορεί να φτάσει η ανθρωπότητα είναι μια καλή γυναίκα» (II, 250).

Για την Πατρίσια Χάισμιθ, με αφορμή τη βασισμένη στο βιβλίο της ταινία «Κάρολ», έγραψε το προβοκατόρικο «Είμαστε όλοι ομοφυλόφιλοι» (τελευταίο κείμενο του τ. II, 259-264). Τον ενδιαφέρει εξίσου ο φαινότυπος των μυθιστορηματικών ηρωίδων και ηρώων. Η *Μαντάμ Μποβαρύ* είναι για τον Μπερλή «το κορυφαίο μυθιστόρημα, το μυθιστόρημα των μυθιστορημάτων» (II, 101). Από την άλλη, ο Μεγάλος Γκάτσμπυ, αυτός ο «ιδανικός ρομαντικός εραστής» που χαρίζει την αφοσίωσή του σε μια γυναίκα πολύ κατώτερή του, είναι ήρωας σ' ένα μεγάλο «αντρικό μυθιστόρημα» (II, 198).

Άφησα τελευταίο το ζήτημα της μετάφρασης, τέχνης βιοποριστικής. Ο Μπερλής δεν πολυσυμπαθεί τις θεωρίες για τη μετάφραση. Πιστεύει, και μάλλον έχει

δίκιο, ότι οι καλές μεταφράσεις έχουν συνεισφορά στα ελληνικά γράμματα μεγαλύτερη από πολλά πρωτότυπα (II, 143). Η μετάφραση, η πιο αργή απ' όλες τις αναγνώσεις ενός πρωτοτύπου, θέλει δουλειά, πολλή δουλειά:

Οι μεταφράσεις της λογοτεχνίας είναι χρονοβόρες, [...] καμιά καλή μετάφραση δεν βγαίνει γρήγορα και από τον πιο ταλαντούχο, τον πιο έμπειρο, για μια λέξη μπορεί να χρειαστεί να δουλέψεις και στον ύπνο σου, οι μεταφράσεις είναι χτικιό, οι μεταφραστές είναι κατά κανόνα καπνιστές (II, 139).

Μου έλεγε πρόσφατα πώς ήρθε στον ύπνο του η μεταφραστική λύση σε μια φράση του Σαίξπηρ: casual slaughters, «άσκοπες αιματοχυσίες» («φόνους κατά σύμπτωσιν», μεταφράζει ο Πολυλάς).

Συνοψίζοντας: Δεν υπάρχουν περίοδοι στο δοκιμιογραφικό έργο του Άρη Μπερλή. Τα κείμενά του έχουν εξαρχής την ηλικία από την οποία αρχίζει να τα γράφει: είναι ώριμα, κατασταλαγμένα. Αυτός ο αυτοδίδακτος της λογοτεχνικής κριτικής έχει διαβάσει πολύ, έχει μεταφράσει πολύ, έχει στύψει το μυαλό του κι έχει κάτσει να γράψει μόνο τα εντελώς απαραίτητα. Γράφει για να υπηρετήσει την ανάγνωση. Τα κείμενά του είναι χειρονομίες με τις οποίες συστήνει τη λογοτεχνία που του είναι οικεία και που είναι γραμμένη κυρίως στ' αγγλικά, δηλαδή στην πρώτη του γλώσσα, αυτήν από την οποία μεταφράζει. Με τα λόγια του:

[...] ξόδεψα (τρόπος του λέγειν) τη ζωή μου διαβάζοντας λογοτεχνία και αυτό μου αρκούσε και είχα πάντα την αίσθηση πως δεν ήμουν παθητικός αποδέκτης, πως επιτελούσα κάποιο έργο, πως αυτό που έπαιρνα από αυτά τα διαβάσματα ακτινοβολούσε από πάνω μου και μεταδιδόταν ως γνώση και πολιτισμός στους δικούς μου, στους φίλους μου, στους γύρω μου (II, 214).

[1] Δεν έχουν περιληφθεί στον πρώτο τόμο: η εκτενής Εισαγωγή στ' *Ανεμοδαρμένα ύψη* της Emily Brontë (εισαγωγή-μετάφραση: Άρης Μπερλής, Άγρα, Αθήνα 1995), η Εισαγωγή στα *Δοκίμια για τη γλώσσα της λογοτεχνίας* του Roman Jakobson (εισαγωγή-μετάφραση: Άρης Μπερλής, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1998), το Επίμετρο στα *Νιάτα* του Joseph Conrad (μετάφραση-επίμετρο: Άρης Μπερλής, Άγρα, Αθήνα 1999) κ.ά. ενδεχομένως. Στον δεύτερο τόμο δεν περιλήφθηκαν: ορισμένες επιφυλλίδες και βιβλιοκρισίες, «Το Ουρλιαχτό του Άλεν Γκίνσμπουργκ στην Ελλάδα το 1978» (*Ελευθεροτυπία/βιβλιοθήκη* 9.4.2010, <https://goo.gl/k8VczZ>), η Εισαγωγή (με την Αθηνά Δημητριάδου) στο *Μπρούκλιν* του Colin Tóibín, (εισαγωγή: Αθηνά Δημητριάδου – Άρης Μπερλής, μετάφραση-επίμετρο: Αθηνά Δημητριάδου, Ίκαρος, Αθήνα 2010), η Εισαγωγή στους δραματικούς μονολόγους του Μπράουνιν (Robert Browning, «*Η τελευταία μου Δούκισσα*» και *άλλοι δραματικοί μονόλογοι*, εισαγωγή-μετάφραση: Άρης Μπερλής, Άγρα, Αθήνα 2016), τουλάχιστον ένα κείμενο με ψευδώνυμο... Αυτοτελώς έχουν εκδοθεί και τα 5 (+2) *δοκίμια για τον Ελότη*, Ύψιλον, Αθήνα 1992.

[2] Υπάρχει εργογραφικό κενό: η πενταετία 2000-2005, χοντρικά το διάστημα ανάμεσα στους δύο τόμους. Η έλλειψη δοκιμίων ίσως οφείλεται στην υπερπαραγωγή μεταφράσεων: Μ. Η. Abrams, *Ο καθρέφτης και το φως*, Κριτική, Αθήνα 2001· Colin Blakemore, *Η μηχανή του νου*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2002· Ciaran Carson, *Τσάι του τριφυλλιού*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2003· Samuel Beckett, *Μερσιέ και Καμιέ*, Ύψιλον, Αθήνα

2006· Louise Welsh, *Ο Ταμερλάνος πρέπει να πεθάνει*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2006· Bertrand Russell, *Κείμενα για τη θρησκεία*, Scripta, Αθήνα 2006.

[3] Τ.Σ. Έλιοτ, *Οι φωνές της ποίησης*, μετάφραση: Άρης Μπερλής, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2012· *Κριτικά Δοκίμια* II, 9-25: «Ο Τόμας Στερνς Έλιοτ: Αναδρομές σε μέρες κρίσης».

[4] Την άλλη μεγάλη παράδοση του φιλολογικού δοκιμίου την έχει και αυτήν τιμήσει ο Μπερλής με την υπέροχη Εισαγωγή του στ' *Ανεμοδαρμένα ύψη*, ό.π., η οποία, παρεμπιπτόντως, θίγει, μεταξύ άλλων, την εξέλιξη της αγγλικής κριτικής τον 19ο αιώνα.

[5] Άλλο παράδειγμα: οι Δημητριάδου-Μπερλής, αναγνωρίζουν την «Έβελιν» του Τζόις στο *Μπρούκλιν* του Τόιμπιν πολύ πριν η σχέση των δύο έργων γίνει αντικείμενο φιλολογικής μελέτης· πβ. Δημητριάδου-Μπερλής, Εισαγωγή στο *Μπρούκλιν* του Τόιμπιν (Ικαρος, Αθήνα 2010) με T. Young, «*Brooklyn as the 'untold story' of 'Eveline': Reading Joyce and Tóibín with Ricoeur*», *Journal of Modern Literature* 37.2 (2014), 123-140.

[6] «I like bars just after they open for the evening. When the air inside is still cool and clean and everything is shiny and the barkeep is giving himself that last look in the mirror to see if his tie is straight and his hair is smooth. I like the neat bottles on the bar back and the lovely shining glasses and the anticipation. I like to watch the man mix the first one of the evening and put it down on a crisp mat and put the little folded napkin beside it» (Raymond Chandler, *The Long Goodbye*).

[7] «Άρης Μπερλής: Είναι πολύ σκληρή εποχή», *LiFO* 91 (2007), <http://www.lifo.gr/mag/features/376>.

[8] Walter Pater, *Η Αναγέννηση. Μελέτες για την τέχνη και την ποίηση*, μετάφραση: Άρης Μπερλής. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2011.

[9] Virginia Woolf, *Στο φάρο*, Ύψιλον, Αθήνα 1995· *Τα κύματα*, Ύψιλον, Αθήνα 1986· *Γράμμα σε έναν νέο ποιητή*, Άγρα, Αθήνα 2011.

[10] Jan Morris, *Βενετία*, Πάπυρος, Αθήνα 2010.

• Σύνδεσμοι

[Arts & Letters Daily](#)

[The Times Literary Supplement \(TLS\)](#)

[TED: Ideas worth spreading](#)

[London Review of Books](#)

[The Stanford Encyclopedia of Philosophy](#)

[Στάχτες -Ο λόγος στο διαδίκτυο](#)

[LiviasLounge](#)